

ТОНКИХ І.Ю.,

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики*

*Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

СПЕЦИФІКА ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ МЕДІАГРАМОТНОСТІ У ФОРМАТІ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛУ

В умовах повномасштабної війни в Україні одним із головних завдань журналістики й соціальних комунікацій стає не лише налагодження процесу інформування масової аудиторії про головні події, а й формування в неї навичок самостійного аналізу, оцінки та перевірки фактів, що передбачає підвищення рівня медіаграмотності та дедалі більшу залученість реципієнтів у інформаційно-комунікаційні процеси. Сучасні інтернет-користувачі вже не можуть залишатися пасивними адресатами медіаповідомлень, вони мають виявляти активність і готовність до співучасті у протистоянні численним загрозам, які виникають під час війни в інформаційному просторі.

Чимало таких загроз пов'язана із функціонуванням телеграм-каналів, які водночас називають найбільш популярним серед усіх соціальних медіа джерелом новин для багатьох українців. Одним із найбільш дієвих способів боротьби з небезпеками телеграму фахівці різних галузей сьогодні вважають блокування месенджера на території України. Проте у такому разі виникає ризик втратити ту частину української аудиторії, яка тимчасово перебуває в інших країнах та на окупованих територіях, де доступ до телеграму залишиться відкритим. Як альтернативний спосіб інформаційної боротьби пропонуємо створення українських телеграм-каналів, присвячених темі медіаграмотності. Зважаючи на збільшення загроз державній безпеці в інтернет-просторі та необхідність розробки стратегій протистояння цим загрозам, обрана тема сьогодні набуває особливої актуальності.

Мета роботи – визначити особливості висвітлення теми медіаграмотності на прикладі телеграм-каналу «Медіадетокс».

Багато дослідників сьогодні акцентують увагу на зростанні ролі медіаграмотності у різних галузях суспільного життя України: С. Бойко, О. Боришполець, О. Волошенюк, Ю. Доброносова, Л. Іваненко, В. Іванов, Н. Костриця, О. Кузьменко, Н. Мазур, Б. Синчак, О. Тараненко, А. Шуба, Ю. Ярославцева та ін. В умовах воєнного стану формування навичок критичного сприйняття інформації набуває особливого значення. Ця тема наразі активно обговорюється на всіх рівнях. Так, наприклад, на Міжнародній конференції з медіаграмотності та саморегулювання медіа, що проходила 25–26 квітня 2024 р. в Києві, заступник міністра культури та інформаційної політики України з питань європейської інтеграції Тарас Шевченко наголосив на тому, що розвиток медіаграмотності є одним зі стратегічних пріоритетів під час повномасштабної війни [2].

Проте безперечно важливим на сьогодні є не лише теоретичне осмислення потреб формування медіаграмотності, а ще й практична реалізація тих інформаційних компетентностей, які забезпечуються підвищенням рівня медіаграмотності та дозволяють пересічному інтернет-користувачу вільно орієнтуватися в онлайн-інформаційному середовищі. Це обумовлює необхідність створення ресурсів, присвячених цій темі, на сучасних комунікаційних платформах.

Студенти й викладачі кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка» за підтримки ГО «Соціальна взаємодія» наразі беруть участь у проєкті з медіаграмотності «ЗаПорогами брехні: вивчаймо й протидіймо!» і разом виготовляють декілька медіапродуктів, зокрема телеграм-канал «Медіадетокс». Вибір саме цієї платформи обумовлений тим, що протягом повномасштабної війни

новинні телеграм-канали перетворилися на головне джерело інформації для більшості громадян України. Водночас саме в цьому середовищі поширюється багато фейків та дезінформації, які необхідно виявляти та спростовувати.

Назва «Медіадетокс» відбиває концепцію й головну ідею проєкту – це інформаційна «детоксикація», тобто «очищення» від патогенного впливу неякісного інтернет-контенту, усунення наслідків «отруєння» дезінформацією, профілактика різних інформаційних «захворювань». В описі каналу його концепція пояснюється у такий спосіб: «Медіадетокс» допоможе вам підвищити рівень власної медіаграмотності та захистити себе від дезінформації» [1].

«Медіадетокс» є відкритим публічним каналом, будь-який користувач телеграму може знайти його за назвою – на відміну від приватних каналів, доступ до яких можна отримати лише за спеціальним посиланням-запрошенням. Таку стратегію було обрано з огляду на адресованість потенційно широкій, не обмеженій жодними параметрами масовій аудиторії, хоча головним адресатом повідомлень каналу вбачаємо насамперед мешканців Запорізького регіону та внутрішньо переміщених осіб, які наразі перебувають на цій території.

Телеграм-канал «Медіадетокс» має інформаційний формат, проте його не можна вважати новинним каналом, оскільки він має на меті інформування аудиторії, але не повідомлення термінових новин, які втрачають актуальність із часом. Тому пріоритетними тут стають такі жанри інформаційної групи: замітки, анонси, поради, опитування, «питання / відповідь» тощо. Саме ці жанри найкраще корелюються з форматом месенджера як сервісу обміну лаконічними повідомленнями.

Окрім того, вибір жанрів обумовлений тематикою та домінантними функціями каналу – інформаційною, пізнавальною, освітньою, культурно-виховною та прагматичною (спонування до дій). Наприклад, жанр поради дозволяє не лише повідомляти певну інформацію та формувати знання та навички в галузі медіаграмотності й інфогігієни, а й регламентувати алгоритм поведінки користувачів у тих чи інших ситуаціях, пропонувати підписникам каналу практичні рекомендації, що спонукають до дій. Так, поради кіберполіції щодо того, як захиститися від комп'ютерних вірусів, або правила захисту персональних даних у телеграмі мотивують читачів переглянути власні способи забезпечення інформаційної безпеки в інтернет-мережі та вжити додаткових заходів, добірка фактчек-ресурсів – обрати інструменти перевірки достовірності медіаповідомлень, порівняльний аналіз аматорських та журналістських телеграм-каналів –

навчитися ідентифікувати якісний контент та застосовувати ці знання на практиці у майбутньому.

В «Медіадетоксі», так само, як і в багатьох новинних телеграм-каналах, часто використовується жанр «питання / відповідь». На відміну від опитування, де відповіді на поставлене запитання надають користувачі, тут журналіст сам ставить питання і сам дає на нього відповідь, зважаючи на дискусійні або маловідомі аспекти певної теми. Лаконічний формат – одне питання й одна відповідь – дозволяє розкрити лише один бік обраної проблеми, на відміну від жанру поради, що передбачає варіативність рекомендацій і можливість вибору з-поміж них оптимального для користувача варіанту. Тому «питання / відповідь» має стандартну структуру: перше речення – це питання, марковане жирним шрифтом, наступний абзац – коротка відповідь. Якщо є потреба деталізувати її, використовується гіперпосилання на розгорнуту публікацію з цієї теми на сайті іншого ресурсу. Якщо відповіді на поставлені питання не довші ніж 1 речення й присвячені одній темі, такі матеріали об'єднуються в цикли, наприклад: «3 питання про інфогігієну» [1].

Ще одним жанром інформаційної групи й одночасно ефективним засобом активізації аудиторії телеграм-каналу є опитування. Формат месенджера дозволяє проводити їх в онлайн-режимі, з вибором одного або декількох запропонованих варіантів відповідей. Опитування «Медіадетоксу» об'єднані рубрикою «Перевірте себе!» та стосуються таких тем: «Що таке мова ворожнечі?», «Інформаційна бульбашка (або бульбашка фільтрів) – це...», «Чи знаєте ви, що таке фішинг?», «Що таке білий список медіа?», «Чи помітили ви, в чому різниця між дезінформацією та мізінформацією?» тощо.

Як правило, опитування тематично пов'язані з попередніми та наступними публікаціями: вони стосуються тих тем, які вже обговорювались, а результати таких опитувань подають ідеї для подальших публікацій та тематично їх продовжують. Окрім того, іноді створюються й офлайн-опитування: студенти проводять їх на вулицях Запоріжжя у відеоформаті, а потім публікують ролики на канали.

Головною темою «Медіадетоксу» є медіаграмотність та інформаційна гігієна. Всі пости можна поділити на декілька тематичних підгруп: заходи безпеки під час онлайн-спілкування, зокрема уникання фішингових ресурсів та захист персональних акаунтів; повідомлення про виявлені фактчекерами фейки та дезінформацію та розбори окремих кейсів; поради щодо відбору надійних джерел інформації та якісних новинних ресурсів Запорізького регіону; правила інфогігієни у соціальних медіа; алгоритми ідентифікації діпфейків, ПСО, діяльності тролів та ботів;

небезпеки застосування штучного інтелекту у генеруванні медіаконтенту; етичні норми й професійні стандарти якісної журналістики; приклади інформаційної діяльності професійних журналістів та аматорів у мережі тощо. Також у телеграм-каналі висвітлюється перебіг проєкту «ЗаПорогами брехні: вивчаймо й протидіймо!», поширюється інформація про створені в його рамках медіапродукти.

Серед завдань діяльності телеграм-каналу є також продукування кросмедійного контенту, розрахованого на поширення декількома каналами та адаптованого під їхні формати: це інформаційно-навчальний аудіоподкаст «Ніде правди діти», який виходить на декількох платформах, просвітницькі відеоролики та віжн-радіосюжети на ютубі, дописи в соцмережах «Фейсбук» та «Інстаграм», електронні спецвипуски студентської газети «StudPol» тощо. Усі пости супроводжуються перехресними активними гіперпосиланнями, які дозволяють користувачам переходити з однієї платформи на іншу та отримувати додаткову інформацію – аудіальну чи візуальну, що доповнює зміст раніше отриманого повідомлення. Така стратегія сприяє активізації трафіку на всіх платформах та дозволяє розширити аудиторію.

Багато постів присвячені спростуванню дезінформації та викриттю російських фейків. Проте цей телеграм-канал не є фактчекінговим ресурсом – його дописувачі не займаються самостійним пошуком та перевіркою фактів. При цьому час від часу публікуються репости на матеріали фактчекінгових онлайн-медіа та подаються активні гіперпосилання для переходу на сайти першоджерел.

У вигляді репостів поширюються й повідомлення Центру протидії дезінформації РНБО України та Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки «Spravdi», адже на цих ресурсах часто публікують спростування фейків і дезінформації та викривають ворожі маніпуляції, а також телеграм-каналу «Brama», який функціонує за координації кіберполіції України й має на меті захист інформаційної безпеки та блокування небезпечних ресурсів за участі широкого кола українських користувачів. Це можна назвати ще однією причиною заснування ресурсу, присвяченого темі медіаграмотності, на платформі цього месенджера, адже саме в цьому середовищі функціонує значна кількість українських публічних каналів, які допомагають ідентифікувати та спростовувати фейки й дезінформацію, а також виконують функцію соціальної організації під час збору коштів для ЗСУ та у процесі блокування ворожих ресурсів.

Як і інші медіапродукти проєкту «ЗаПорогами брехні: вивчаймо й протидіймо!», телеграм-канал «Медіадетокс» створюється викладачами і

студентами й має інформаційно-просвітницький формат, не реалізовує комерційних завдань і не розміщує реклами будь-яких видів.

Більшість матеріалів «Медіадетоксу» – це унікальний контент, створений дописувачами каналу. Це стосується не лише вербального, а й візуального контенту, зокрема інфографіки, мемів та ілюстративних зображень, згенерованих за допомогою штучного інтелекту. Як правило, такі зображення супроводжуються логотипом «Медіадетоксу». Увесь запозичений контент подається у вигляді цитат із зазначенням назви першоджерела та додаванням активних гіперпосилань на нього.

Контент телеграм-каналу має мультимедійний формат: як правило, текстові повідомлення супроводжуються візуальним контентом, статичним (фотографії, інфографіка, ілюстративні зображення, згенеровані ШІ) або динамічним (відеоролики, відеомеми, GIF-анімація). При цьому текст фрагментується за допомогою таких поширених у соціальних мережах і месенджерах засобів як графічні маркери, смайли та емотикони.

Інфографіка використовується у постійній рубриці «Медіадетокс. Словничок», де подаються тлумачення основних термінів у галузі медіаграмотності та інфогігієни. Оскільки цільовою аудиторією каналу є не вузьке коло учасників освітнього процесу, а гетерогенна група мешканців Запорізького регіону та ВПО, а також широка громадськість, серед якої можуть бути люди, недостатньо обізнані у цій сфері знань, вважаємо за потрібне проводити освітню й просвітницьку діяльність і формувати інформаційні компетентності у представників різних фахів та галузей діяльності. Якщо така діяльність буде систематичною й масовою, це сприятиме підвищенню загального рівня медіакультури в регіоні.

Оптимальний хронометраж відеороликів, що потрапляють у телеграм-канал, – 1-2 хвилини. Більш тривалі відеосюжети публікують на ютуб-каналі, а в «Медіадетоксі» поширюють лише анонси з коротким описом та гіперпосилання, за якими можна перейти на ютуб та переглянути повне відео. Така стратегія є оптимальною для месенджера, оскільки великі відеосюжети тут довго завантажуються та можуть гальмувати роботу чатів.

Ще один вид візуального контенту – це меми, створені авторами телеграм-каналу з використанням логотипа «Медіадетоксу». Вони виконують розважальну функцію та використовуються як «айстопер» – засіб привертання уваги, що зупиняє погляд користувача. В цьому разі це відбувається завдяки незвичному, неочікуваному контенту, що викликає подив чи посмішку. Проте з огляду на те, що розважальна функція не є домінантною на цьому каналі, меми публікуються не більш як 2 рази на місяць.

Формат телеграм-каналу дозволяє підтримувати найвищий ступінь оперативності повідомлень – завдяки наявній у месенджері системі сповіщень користувачі одразу дізнаються про публікацію нових постів. Формат месенджера дозволяє також активно застосовувати інтерактивні засоби комунікації з аудиторією – коментарі й опитування.

Отже, висвітлення теми медіаграмотності у форматі месенджера дозволяє охопити велику аудиторію, яка звикла отримувати новини з цього ресурсу; оперативно інформувати її про ті небезпеки, що виникають в цьому середовищі та в інтернет-просторі загалом; робити репости з інших українських телеграм-каналів, що займаються виявленням і спростуванням фейків і дезінформації; використовувати у своїй діяльності всі переваги формату месенджера, зокрема зручні форми для проведення опитувань, миттєві графічні й звукові сповіщення про нові повідомлення, різні види інтерактивного зв'язку з аудиторією тощо. З огляду на те, що найбільшу кількість загроз інформаційній безпеці країни наразі пов'язують саме з телеграмом, який став для українських інтернет-користувачів найбільш популярним джерелом новин з-поміж усіх соціальних медіа, наразі необхідно розвивати навички критичного сприйняття інформації та підвищувати рівень медіаграмотності й інфогігієни насамперед серед прихильників цього месенджера. Моніторинг та аналіз ефектів діяльності «Медіадетоксу» й інших ресурсів, присвячених темі медіаграмотності, може стати темою подальших наукових досліджень у цій галузі.

Список використаних джерел

1. Медіадетокс. Публічний телеграм-канал. URL: <https://t.me/mediadetox>
2. Міжнародна конференція з медіаграмотності та саморегулювання медіа. *Офіційний ютуб-канал Міністерства культури та інформаційної політики України*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=ODMd_QMsLFU